

La informació que aquí apareix està treta de:

<http://www.pensament.com/filoxarxa/filoxarxa/FiloXarxa.htm>

La crisi de la raó il·lustrada: *irracionalisme, vitalisme, nihilisme.*

Irracionalisme

Defensa d'allò **irracional** com una característica del ser humà o de coses relatives a l'home; defensa que consisteix en la valoració d'altres fonts de coneixement diferents de la **raó** i la **experiència**, i en el seu grau màxim en la valoració de l'**absurd**. Referit a sistemes filosòfics, el terme el va aplicar per primera vegada Kuno Fischer a la filosofia de **Fichte**.

Es distingeix la branca de *l'irracionalisme gnoseològic* o metodològic i la de *l'irracionalisme metafísic* (no sempre fàcilment diferenciables).

- *L'irracionalisme gnoseològic*, en la seva versió radical, suposa desconfiança davant la **raó** i acusa a la **gnoseologia** o **teoria del coneixement** tradicional d'intel·lectualista, abstracta i aliena a la vida. En substitució de la raó com a mitjà adequat de coneixement, recorre a la **fe**, a la **intuïció** o al **sentiment**; així, els diversos misticismes, fideïsmes, **vitalismes** o **romanticismes**, i els sistemes filosòfics o el pensament d'autors com **Meister Eckhart**, **Pascal**, **Hamann**, **Jacobi**, **Lammenais**, **Schleiermacher**, **Schelling**, **Bergson** i altres. Pertany també a l'irracionalisme gnoseològic la **teoria dels valors** i, en alguna mesura, el **pragmatisme**. La **psicoanàlisi** de **Freud**, en tant que irracionalisme psicològic, comparteix tant l'irracionalisme gnoseològic com el metafísic.
- *L'irracionalisme metafísic* abandona el camp del coneixement per referir-se a la falta de sentit de la mateixa condició humana, que es considera absurda.

Versió atenuada de l'irracionalisme gnoseològic són totes aquelles teories del coneixement que afegeixen al coneixement pròpiament racional algun element irracional de diversa índole, més o menys determinat i influent: el sentir, el viure, l'ambient o la consciència de classe, la cultura a què es pertany, etc.

Sistemes filosòfics defensors d'un irracionalisme metafísic són tots aquells que fan de l'**absurd**, en alguna de les seves formes, la seva **categoria** fonamental: són exemples **Schopenhauer**, **Kierkegaard**, **Nietzsche** i, en general, el conjunt d'autors enquadrats en l'**existencialisme**, **Sartre** i **Camus**, en especial

Modernament, l'irracionalisme ha estat objecte especial d'estudi per part d'autors de tendències divergents: **G. Lukács**, en *L'assalt a la raó* (1954) (**veure cita**), fa responsables a la llarga sèrie de filosofies «burgeses», que van des de **Schelling** fins a **Spengler** i Ernst Jünger, passant sobretot per Schopenhauer, Kierkegaard, **Dilthey** i Nietzsche, de l'existència històrica de la barbàrie totalitària del nazisme i el feixisme. Aquestes filosofies que no han estat sinó justificació **ideològica** dels propis valors de la societat, han portat -després de destruir la raó- a la desvalorització de l'**enteniment**, al **relativisme** moral, a l'**escepticisme** i a l'exaltació de valors irracionals que el totalitarisme nazi va fer seus.

L'**Escola de Frankfurt** i els autors de la **teoria crítica** recorren a l'anàlisi i crítica del que denominen raó instrumental, per treure a la llum l'arrel irracional dels excessos totalitaris, tant del nazisme i del feixisme com del comunisme.

Karl R. Popper dedica la seva obra *La societat oberta i els seus enemics* (**veure cita**) a un estudi sistemàtic i històric -a través de l'examen de l'**historicisme**, basat en **Hegel** i en **Plató**, fonamentalment- del que denomina «el problema intel·lectual més important del nostre temps», a saber, el conflicte entre racionalisme i irracionalisme.

Vitalisme

Aquest terme pot entendre's, almenys, de tres maneres diferents:

- 1) com a sinònim de la filosofia de la vida,
- 2) com a sinònim d'organicisme animista,
- 3) com a corrent de pensament filosòficobiològic desenvolupada des de mitjans del segle XIX i fins a començaments del XX.

1) En el primer sentit aquest terme designa el pensament del conjunt de filòsofs que van situar la **vida** com a centre de les seves reflexions, encara que per agrupar-los és millor utilitzar el terme «**filosofia de la vida**». Autors com **Dilthey**, introductor del **vitalisme** en les ciències de l'esperit, **Simmel**, **Eucken** o **Troeltsch**, representen una de les orientacions d'aquest vitalisme entès com a *filosofia de la vida*. Altres autors, com **Spengler** o **Klages**, distorsionant algunes de les tesis de **Nietzsche** (que també és un pensador *vitalista* en aquest primer sentit), desenvolupen una filosofia de la vida en sentit **biologista**. **Bergson** elabora el concepte de vida a partir del vitalisme entès en el tercer sentit, és a dir, a partir dels seus estudis sobre l'evolució biològica. Per a ell la vida ha d'entendre's com un impuls universal que s'expandeix en lluita contra la resistència de la matèria, i evoluciona de manera ascendent. La **evolució** mateixa és un procés creador fruit d'aquesta expansió del **élan vital**. També se situa a **Ortega i Gasset** en el corrent vitalista entès en aquest primer sentit.

2) D'altra banda, també s'anomena vitalisme a certes formes d'**organicisme animista** que conceben el món com una totalitat orgànica dotada de vida. En aquest sentit l'**hilozoisme** dels filòsofs de la **escola de Milet** és un tipus de vitalisme.

3) Però aquest terme adquireix el seu significat més important per designar un corrent de pensament filosòficobiològic desenvolupat durant el segle XIX i començaments del XX que, oposat a tota forma de **materialisme** i **reduccionisme** de la vida a fenomen fisicoquímic o **mecànic**, defensa l'existència d'un principi vital específic. En aquest cas es parla més aviat de neovitalisme.

La idea de considerar l'especificitat dels fenòmens vitals com a dependents d'un principi extern a la matèria és d'una antiguitat ancestral, i la concepció de l'**ànima** com a principi de la vida, i de la vida mateixa com a animació de la matèria ja es troba àmpliament desenvolupada en **Aristòtil**. Els **estoics**, a més a més, van estendre aquesta concepció al conjunt del cosmos mateix, animat pel *pneuma*. Davant això, les concepcions dels **atomistes de l'antiguitat**, com **Demòcrit** i posteriorment **Lucreci**, representen la visió materialista dels fenòmens vitals. Ambdues posicions s'han reproduït al llarg de la història del pensament, i el vitalisme apareix, sota diferents formes, com la posició que sosté l'especificitat de la vida i la seva

irreductibilitat a fenòmens merament físics o químics. Per això, suposa una forma de **dualisme** en els éssers vius.

Però, més enllà de la consideració de l'ànima com a principi vital, des de mitjans del segle XIX, alguns filòsofs i biòlegs han considerat la necessitat d'un principi vital (no necessàriament identificada amb l'ànima) capaç d'explicar les característiques irreductibles dels éssers vius, ja que neguen la reductibilitat dels fenòmens vitals a causes merament fisicoquímiques o fisiològiques i, en algunes versions, afirma l'existència d'algun principi o força vital per explicar la diferència essencial entre fenòmens vitals i meres estructures orgàniques.

Els seus principals defensors van ser: J. Reinke, J. Uexküll, i **Hans Driesch**. Altres importants biòlegs, com a J.B.S. Haldane, **L.V. Bertalanffy** i R. Sheldrake han defensat formes menys estrictes de vitalisme. Entre els filòsofs es pot considerar a **Bergson** com a integrant d'aquest moviment, que també ha estat defensat per alguns físics relacionats amb la **mecànica quàntica** (Schrödinger, per exemple), que afirmaven que les lleis causals pròpies de la física newtoniana no podien donar explicació dels fenòmens específicament vitals i que, de la mateixa manera que la mecànica quàntica, segons el **principi d'indeterminació** de **Heisenberg**, havia d'afrontar una certa acausalitat en l'explicació dels fenòmens microfísics, hauria de constituir-se una **biologia** independent de les reduccions **mecanicistes** heretades d'una concepció física ja superada.

Encara que, per comoditat, s'agrupin sota la mateixa denominació de neovitalistes, cadascun d'aquests autors mantenia posicions molt distintes. Així, per exemple, uns afirmaven explícitament l'existència d'un «principi vital» (**entelequia**, l'anomenava Driesch, o **élan vital**, l'anomenava Bergson), mentre que altres es limitaven a assenyalar la impossibilitat de reduir allò inorgànic a mecanicisme i allò vital a orgànic, sense afirmar de manera explícita una força vital. Justament l'afirmació de tal principi o força vital és l'aspecte més feble d'aquestes concepcions, ja que no es tracta de cap entitat observable. No obstant això, des d'altres perspectives, alguns corrents de tall neovitalista (també anomenats organicistes o biologistes), o inspirades en elles, han impulsat altres branques de la ciència, tals com la **teoria general dels sistemes**, com en el cas de Ludwig von Bertalanffy.

Nihilisme

(del llatí *nihil*, res) Terme que va començar a ser utilitzat pels **romàntics** alemanys per referir-se a les doctrines que propugnen l'absència de conviccions vertaderes i, especialment, l'absència de valors. No obstant això va ser **William Hamilton** el primer que va popularitzar l'ús d'aquest vocable. En les seves *Lectures de metafísica i de lògica* (4 vols., 1859-1860), qualifica de nihilistes als fenomenistes (com **Hume**) que neguen la possibilitat de conèixer l'existència una realitat exterior, ja que tot quant coneixem són fenòmens, i també aplica també a les tesis defensades per alguns **sofistes** (com **Gòrgies**) que neguen purament i planerament l'existència de res permanent en allò real. D'aquesta manera es podria distingir entre un nihilisme epistemològic, que sostindria la impossibilitat de conèixer (el que suposaria una dogmatització de l'escepticisme, i una extensió del significat de nihilisme aplicable a tota forma de **pirronisme**), i un nihilisme ontològic, que nega l'existència de res permanent en allò múltiple.

Sovint s'associa també aquest concepte a les filosofies de tipus pessimista, com la sustentada per **Schopenhauer**, per a qui tot quant existeix és la manifestació d'una força cega i irracional: la **Voluntat**. A més dels seus aspectes epistemològics i ontològics, el terme nihilisme s'aplica especialment a les tesis que neguen l'existència de valors morals. En tots aquests usos el terme nihilisme s'ha utilitzat en sentit despectiu. Només

Max Stirner, defensor a ultrança d'una filosofia individualista, la va utilitzar plenament en sentit positiu. Per a ell el nihilisme, en quant que negació de conceptes com els de «humanitat», «història», «Estat», etc., allibera l'individu particular i concret d'aquestes pesades abstraccions que tenallen la seva vida.

Però aquest terme adquireix el seu significat filosòfic més important en **Nietzsche**. Per a aquest autor el terme nihilisme té dos significats diferents:

1) D'una banda, **en sentit negatiu**, designa el llarg procés de decadència de la cultura occidental que es va iniciar amb el socratism i es va prolongar amb el platonisme i, especialment, amb la religió judeocristiana. Aquesta decadència és fruit d'una plena inversió de valors perquè, des de **Sòcrates**, s'ha posat la vida en funció de la **raó** en comptes de posar la raó en funció de la vida. Aquest conceptualisme socraticoplatònic es va accentuar amb el **cristianisme** (que Nietzsche qualifica de "platonisme popular"), els valors de sotmetiment del qual, de resignació i de culpabilitat, són el fruit del ressentiment contra tot allò vital. El fruit de tot això ha estat la pèrdua de sentit de l'esdevenir, la formació d'una **moral d'esclaus** i d'una metafísica de botxins, que té en els sacerdots als seus oficiants (**veure text**). En aquest sentit, el nihilisme és el compliment de l'essència de la metafísica occidental decadent, i coincideix amb el moviment històric propi de la cultura occidental (**veure text 1 i text 2**).

2) Però, d'altra banda, el nihilisme té un **sentit positiu** encarnat en el mètode **genealògic (veure text)** nietzscheà que desemmascara els falsos valors i proclama que «**Déu ha mort**», la qual cosa significa que no hi ha pròpiament un sentit, i que aquells que havien estat considerats els valors supremes es desvaloren. Això té un valor plenament positiu, ja que llavors el nihilisme, entès com la destrucció dels valors tradicionals, apareix com l'estat dels esperits forts que neguen activament aquests falsos valors, i prepara el camí per a l'adveniment del **superhome (veure text)**. Així, doncs, segons Nietzsche, el nihilisme té dos aspectes: un negatiu, en quant que és l'essència de la tradició judeo-cristiano-platònica; i un altre positiu, com a acció negadora dels falsos valors i com a reflexió sobre els motius que han conduït a ell.

En l'època contemporània, **Heidegger**, interpretant a Nietzsche, considera que el procés del nihilisme sorgeix de la separació entre l'ésser i l'ens i del consegüent **oblit del ser**,

que la **metafísica**, la ciència i la **tècnica** substitueixen pel problema de la dominació del ens. I conclou que, fins i tot l'aspecte que Nietzsche considera positiu del nihilisme (la **transvaloració dels valors**) és encara negatiu, perquè plantejant el problema en termes de valors constitueix l'última baula de la metafísica nihilista occidental. Nietzsche, segons Heidegger, continua ancorat en l'essència del nihilisme (negatiu) que, oblidat del ser, pretén només dominar al ens, ja que, com el conjunt del pensament occidental, no pensa l'ésser de les coses, sinó el seu valor: el seu ser en tant que valor.

Des d'una perspectiva diferent, el terme nihilisme s'ha aplicat també a certs corrents de la literatura i el pensament russos de finals del segle XIX. A partir de la novel·la de I. Turguéniev *Pares i fills* (1862), la societat conservadora russa va aplicar el qualificatiu de nihilistes a tots aquells que lluitaven en contra de les convencions socials i morals, i van acabar aplicant aquest terme als anarquistes i socialistes revolucionaris. De fet, en els anys 1860-1870 va existir un moviment literari i filosòfic que es va autodenominar «nihilista», i que advocava per la plena llibertat individual enfront de les normes i convencions socials, i contra la moral opressiva i reaccionària.

En l'actualitat el filòsof francès André Glucksmann qualifica el terrorisme internacional, especialment el terrorisme islamista que va provocar el desastre de l'11 de setembre en què es van derruir les torres bessones de Nova York, com una forma de nihilisme. A aquesta falta de lògica i de bogeria destructiva pel no res és al que es refereix quan emprà el terme «nihilisme»: «I no es resol amb raons. Solament hi ha una voluntat de matar». I per ell és la mateixa en els fonamentalistes islàmics que la dels «nazis, els stalinistes o els ultranacionalistes serbis. És el nihilisme que ha ensangrentat el segle XX».

